

LES ASSEMBLEES COMTALS: UNA APROXIMACIÓ HISTORIOGRAFICA

Gener GONZALVO i BOU

Darrerament, al nostre país, assistim a una notable revifalla dels estudis dedicats a la història del dret i les institucions. No hi ha dubte que aquest fenomen ens era del tot necessari, després d'un llarg període ben estèril en aquest camp de la historiografia catalana. Per posar dos exemples concrets i recents, hem de citar la formidable obra de Víctor Ferro sobre el dret públic i les institucions catalanes (1987), o el Congrés sobre les Corts a Catalunya, organitzat pel Servei d'Arxius de la Generalitat l'any 1988. Així doncs, crec un encert d'aquest Symposium que s'hagin encarregat estudis concrets referits a les nostres institucions de l'alta edat mitjana, i haig d'agrair al coordinador, el meu benvolgut mestre, Dr. Frederic Udina i Martorell, que m'hagi confiat, dins aquest àmbit, l'exposició d'un estudi concret sobre les assemblees comtals catalanes, des dels seus orígens fins al s. XI. Per la meua banda, un cop rebut l'encàrrec, vaig adonar-me'n que les noves dades que jo pogués aportar serien, en aquests moments, poc útils, car requerien un temps més llarg d'aprofundiment i maduració. Vaig decidir, doncs, que seria igualment positiu el poder efectuar un balanç historiogràfic sobre el tema de les assemblees comtals, i al mateix temps insinuar les possibles llacunes existents i les vies d'investigació a seguir en el futur. En certa manera, doncs, el meu treball respon més aviat a establir

un estat de la qüestió, transgredint un xic l'àmbit del Symposium que m'era reservat inicialment, fet que espero em sabran perdonar. Repeteixo, però, que en els diversos camps de la nostra ciència històrica cal, periòdicament, reflexionar sobre la nostra producció historiogràfica. Només cal que considerem la gran utilitat que té a hores d'ara, per exemple, l'excel·lent síntesi sobre la historiografia catalana medieval de la dècada 1975-1986¹ portada a terme pel Dr. Josep M. Salrach.

Entrant ja de ple en la nostra temàtica, hem de reconèixer que l'atenció dedicada pels nostres estudiosos a les assemblees polítiques que reunien els pròcers entorn dels comtes, amb la doble missió del consell degut al sobirà i d'alt tribunal de justícia, ha estat ben insuficient. Si bé els límits cronològics que, amb bona lògica, han estat establerts en aquest Symposium (s. XI) ens impedeixen d'efectuar un balanç complet de la institució des dels seus orígens (s. X) fins a la seva darrera transformació durant els primers decennis del s. XIII, en la institució de la Cort General, sí que podem apuntar que aquesta escassetat investigadora abasta tot l'arc cronològic en què es desenvolupen aquestes assemblees. Darrerament, hem tingut la sort de comptar amb els estudis del Prof. Jesús Fernández Viladrich sobre aquesta institució, que seran comentats més endavant. Tanmateix, manca encara una monografia exhaustiva sobre les assemblees comtals que fagi especial incidència en els seus orígens, i en la seva adaptació com a marc idoni per al naixement de la Cort General, durant el període de les grans assemblees de Jaume I, regnat tan important pel que fa a la nostra història institucional.

Deixant de banda els precedents més reculats, les primeres aportacions historiogràfiques que citarem corresponen a les obres de Josep Balari i Jovany² i al notable volum que Guillem M.ª de Brocà publicà sobre la història del dret català,³ editades, respectivament, el 1899 i el 1918. Aquests estudis tenen en comú el fet de tractar el tema de les assemblees comtals de manera bastant sintètica, sense massa aprofundiment, i reduint l'anàlisi en el vessant exclusivament judicial de les assemblees dels comtes catalans, exercint les seves funcions d'alt tribunal de justícia.

1. Salrach, J. M., *Balance crítico y perspectivas de la producción historiográfica sobre historia medieval catalano-balear en la década 1975-1986*, Studia Historica. Historia Medieval, VI, 1988, pp. 95-139.

2. Balari i Jovany, J., *Orígenes históricos de Cataluña*, Barcelona, 1899, pp. 396-403.

3. Brocà, G. M. de, *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del Civil*, Barcelona, 1918, pp. 225-226.

Hem d'esperar força temps per a trobar el que seria el primer esforç d'analitzar amb més especificitat aquesta institució. Ens referim a l'article de Ferran Valls i Taberner sobre la cort dels comtes de Barcelona, aparegut el 1935.⁴ L'eminent historiador i arxiver arrenca de l'estudi de la cort comtal de Ramon Berenguer I, per passar posteriorment a estudiar el període dels comtes Ramon Berenguer III i Ramon Berenguer IV. Per tant, des del punt de vista cronològic, Valls no contempla una visió completa de les assemblees, i es limita a l'època que va de la segona meitat del s. XI fins a mitjan s. XII. De les assemblees comtals de Barcelona, Valls i Taberner en destaca sobretot la seva activitat judicial i el paper protagonista dels juristes de la cort (recordem Ponç Bonfill Marc) en l'aplicació de la llei gòtica i en la producció de dret propi, fenomen que comença a ésser efectiu amb Ramon Berenguer I. Valls fa ressaltar algunes de les grans assemblees, els textos de les quals ens forneixen dades sobre la composició d'aquestes reunions polítiques. Per la nostra banda, de les aportacions de Valls i Taberner, voldríem destacar la vinculació que estableix entre la cort comtal de Barcelona i la cort reial dels Capets. Efectivament, partint de la seva tesi, per la qual la influència franca sobre els comtats catalans va ésser persistent i profunda (cita, entre d'altres, el paper jugat per la comtessa Ermessenda de Carcassona), considera que la cort de Ramon Berenguer I no és més que una imitació, a petita escala, de la cort reial capeta. Aquest posicionament ha tingut repercussions fins als nostres dies, amb algun destacat seguidor, encara que la majoria d'especialistes l'han considerat ben discutible, i en bona part, erroni. Tothom coincideix, però, a l'hora de valorar l'estudi de Ferran Valls i Taberner, en què, tot i la importància que en el seu moment va representar l'article, l'anàlisi que es fa de la institució no és massa profunda, amb nombrosos interrogants a respondre, i en tot moment cal fer una lectura crítica i prudent. Si més no, aquest és el posicionament, entre d'altres, de Pierre Bonnassie i Jesús Fernández Viladrich.

Fins a l'any 1966 no trobem cap nova aportació significativa de la nostra historiografia relativa a les assemblees comtals. Ens referim ara a l'important pròleg de Ramon d'Abadal i de Vinyals del volum XIV de la *Historia de España*, iniciada sota la direc-

4. Valls i Taberner, F., *La Cour Comtale Barcelonaise*, «Revue de Droit français et étranger», XIV, 1935, pp. 662-682.

ció de Ramon Menéndez Pidal.⁵ Les referències d'Abadal a la cort comtal i les seves assemblees, si bé gens menyspreables, són d'una gran brevetat, i gairebé totes relatives a la cúria comtal de Ramon Berenguer IV, enllaçant amb el concepte de principat, que Abadal desenvolupa en profunditat, tema que lògicament, no s'escau de comentar ací. Si més no, apuntem els comentaris sobre la composició de la cort (senyors feudals i pròcers més influents, la jerarquia eclesiàstica i els jutges), i a l'existència d'un consell restringit, de caràcter permanent, al costat de la cúria, centrada en els afers jurídics i en l'administració de justícia.

El Prof. J. Lalinde Abadía ens aporta interessants referències sobre les assemblees comtals en un interessant estudi de l'any 1967, però totes en funció de la investigació d'una institució diferent, la qual cosa no deixa de representar una limitació.⁶

El tema tampoc va tenir gaire fortuna en el manual d'història del dret del Prof. Luis García de Valdeavellano,⁷ aparegut el 1968. A més de sofrir la dissolució dins un context general espanyol, la cort comtal catalana, és tractada molt puntualment, i analitzada exclusivament com a suprem tribunal de justícia.

Uns anys més endavant, el Dr. Antoni Pladevall, en la seva magistral biografia de la comtesa Ermessenda de Carcassona⁸ tampoc pretenia un estudi concret de la institució de les assemblees comtals actives durant la prolífica vida política d'Ermessenda. Tanmateix, l'eminent historiador osonenc contribueix al coneixement detallat, gràcies a les seves recerques documentals, de grans assemblees dels primers anys del s.xi. Com és ben sabut, la gran longevitat d'aquella *dama de ferro* (traspassada el 1058), dotada d'una gran influència política, li permeté d'ésser ben aprop del govern del seu marit, el comte de Barcelona Ramon Borrell, del seu fill Berenguer Ramon I, i àdhuc del seu nét Ramon Berenguer I, i durant diversos períodes, regentà el poder durant les minoritats d'aquests comtes. En aquesta obra, se'ns parla amb detall de grans personalitats de la cort comtal: Gombau de Besora (990-1050), el bisbe i abat Oliba (1017-1046), o el gran jurista Ponç Bonfill Marc, actiu a la cort entre els anys

5. Abadal i de Vinyals, R. d', *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*, Barcelona, ed. catalana de 1972, pp. 93-97.

6. Lalinde Abadía, J., *El curia o cort (Una magistratura medieval mediterrànea)*, «Anuario de Estudios Medievales», 4, 1967, pp. 169-297.

7. García de Valdeavellano, L., *Curso de historia de las instituciones españolas*, Madrid, ed. de 1986, pp. 450-457.

8. Pladevall i Font, A., *Ermessenda de Carcassona, comtesa de Barcelona, Girona i d'Osona*, Barcelona, 1975. Vegeu especialment les pp. 40-64.

1011 i 1045, i de la participació en les assemblees de grans personalitats eclesiàstiques, magnats i diversos comtes catalans. Finalment, l'examen d'aquestes reunions ens permet d'escatir alguns dels grans afers tractats: judicis i plets (recordem l'assemblea de 1019 per l'alou d'Ullastret) i afers eclesiàstics (consagracions de seus episcopals i monestirs, restauracions de la vida canonical, concilis, etc.).

En aquest punt de la nostra exposició, haurem de centrar-nos ara en l'anàlisi de les dues grans aportacions que s'han portat a terme, per ara, sobre el tema de la cort i les assemblees comtals catalanes. Em refereixo al Dr. Pierre Bonnassie i al Professor Jesús Fernández Viladrich, que comparteixen el fet d'estudiar el nostre tema des d'una perspectiva intrínseca i clara de la història del dret i les institucions, dins un context de corrents historiogràfics més actualitzats, i que ens permet de tenir un coneixement qualitativament molt més aprofundit d'aquesta institució medieval.

En la seva conegudíssima i fonamental tesi sobre la Catalunya del s. x i xi,⁹ el Dr. Pierre Bonnassie dedicà unes denses i substancioses planes a les assemblees dels comtes catalans. Són possiblement els millors comentaris que tenim dels orígens de la institució, fruit en bona mesura de la seva gran recerca documental. El Dr. Bonnassie distingeix dos grans períodes de les assemblees. A la primera època, definida com a pre-feudal, el príncep sobirà reuneix les assemblees, que tenen la funció de donar-li consell. En elles, només tenen un poder efectiu els grans magnats, laics i eclesiàstics, i els jutges. Bonnassie ens parla també de la periodicitat de les reunions. Dos o tres cops a l'any, es convoquen grans assemblees, mentre que un consell restringit ajudava el comte en els afers quotidians de govern. En quan a les competències, les més destacades eren les judicials (són les que, documentalment, es coneixen millor), però també intervenien en afers fiscals, militars i diplomàtics. Un altre element que Bonnassie posa de relleu és la importància de l'aplicació de la llei visigoda en els tribunals comtals, al costat d'un concepte de legalitat i defensa de l'ordre públic inherents al príncep sobirà, de clara tradició romano-visigoda. La segona etapa de les assemblees s'inicia a causa del trencament que suposa la feudalització de la societat. Efectivament, a partir dels anys 1060-1070, la cúria

9. Bonnassie, P., *Catalunya mil anys enrera*, Barcelona, ed. catalana de 1979, v. I, pp. 145-148, i ed. catalana de 1981, v. II, pp. 160-162.

comtal adquireix un caràcter específicament feudal. La cort es converteix en l'assemblea dels grans vassalls del comte, i el deure d'assistència i consell són un producte dels vincles vassallàtics. El canvi, des del punt de vista de la filosofia política del poder, és radical respecte a l'època anterior. Així mateix, amb els inicis de la recuperació de parcel·les de sobirania per part del comte de Barcelona Ramon Berenguer I, després dels anys de violència i buit de poder de la primera implantació feudal (el que Bonnassie anomena els inicis del principat feudal), les noves estructures de poder, i amb elles les mateixes assemblees, es basen en la consolidació del nou ordre feudal. Dins aquesta jerarquització feudal, ens recorda Bonnassie que és el moment en què comença a manifestar-se el predomini del comte de Barcelona sobre la resta de comtes catalans.

Com ja hem apuntat més amunt, tenim actualment un historiador del dret que s'ha destacat en extenses monografies referides a la cort i les assemblees comtals catalanes, el Prof. Jesús Fernández Viladrich. Sens dubte, es tracta de l'obra més sistemàtica, i constitueix el més notable dels esforços d'aprofundiment i interpretació del tema en qüestió.¹⁰ Delimitant la vigència de la institució des de l'any mil fins als primers decennis del s. XIII, el Prof. Fernández Viladrich ens defineix a fons les extenses atribucions del poder comtal, pouant en nombroses referències extretes dels Usatges de Barcelona. Els seus estudis s'estenen també a esbrinar els orígens i la natura dels primers càrrecs palatins comtals, aspecte ja iniciat pel mateix Pierre Bonnassie, parlant extensament, entre d'altres, dels jutges de palau, poderosos protagonistes de la producció i interpretació de la llei, i dels inicis de la senescalia, càrrec que en el futur detentaria la casa de Montcada. Dels assistents a les assemblees, Fernández Viladrich no s'oblida de citar els grans magnats —laics i eclesiàstics—, que envolten el príncep, i la doble funció de la cort comtal: òrgan de consell al comte en les seves àmplies funcions de govern, i com a alt tribunal judicial. Aquest historiador s'afanya a establir la duplicitat de les assemblees, sense deixar d'ésser mai una mateixa institució. Per una banda, les reunions de

10. Fernández Viladrich, J., *La corte condal: una limitación fáctica a los poderes de la autoridad condal en la Cataluña de la alta edad media*, «Revista Jurídica de Cataluña», 2, abril-juny de 1982, pp. 373-403; Fernández Viladrich, J., *Notas en torno a las asambleas condales en la Cataluña de la alta edad media*, Barcelona, 1983; Fernández Viladrich, J., *L'origen de les Corts i la seva vinculació a la Cúria*, «L'Avenç», 74, setembre de 1984, pp. 58-62.

dimensions reduïdes que atenien la quotidianitat governamental, i de l'altra, l'existència d'assemblees més solemnes i extraordinàries, amb una composició i estructura més àmplies, que tractaven assumptes d'especial transcendència per al país, i que en el futur, durant l'època dels primers comtes-reis, serien l'embrió de la Cort General. La cort, tant en la seva dimensió quotidiana com extraordinària respon sempre a un mateix fonament jurídic, el ja citat deure de consell envers el sobirà. Pel que pertoca a la periodicitat de les reunions, Fernández Viladrich sembla que no es defineix amb massa concreció, en contrast amb la major precisió de Pierre Bonnassie, per als primers temps de la cort comtal. Tampoc veiem que Fernández Viladrich insisteixi ni tingui massa en compte els canvis radicals que suposa la irrupció del procés de feudalització, contrastant també amb les tesis molt més definitòries de Bonnassie, llançant la seva hipòtesi de centrar el canvi pels volts de la dècada 1060-1070, tal com ja hem apuntat abans. Diríem que un dels aspectes més reeixits de les investigacions del Prof. Fernández Viladrich són els nombrosos exemples que cita a l'hora d'il·lustrar les diverses competències de les assemblees: legislatives, econòmiques, pactes i conveniències, política matrimonial de la família comtal, qüestions feudals, assumptes eclesíasts, etc.

Finalment,¹¹ caldrà insistir en una de les tesis fonamentals defensades al llarg de tota l'obra del Prof. Jesús Fernández Viladrich: les estructures de la cort comtal i les seves assemblees són una imitació de les institucions anàlogues d'arrel carolíngia, i amb posterioritat, la cúria comtal no deixarà d'ésser un calc, en petita escala, de la cort reial capeta. Certament, aquest posicionament, clarament en consonància amb les opinions de Ferran Valls i Taberner, ja comentades, no deixa d'ésser sorprenent, i de ben segur és la que ha despertat les més fortes controvèrsies entre els diversos especialistes actuals. D'entre les opinions més fonamentades, destacariem la del Dr. Frederic Udina i Martorell. En la seva ponència presentada al Congrés de les Corts a Catalunya de l'any 1988,¹² no dubta a desqualificar clarament aquesta

11. Hem de tenir en compte que en aquestes breus notes no podem tractar tots els aspectes referits al tema de les assemblees comtals. Per posar un exemple, hi ha la qüestió terminològica, és a dir, l'aparició i evolució, en la documentació, dels mots «coors», «curia», etc. Els especialistes ja esmentats, i d'altres que citem més endavant (Frederic Udina) han fet també diverses aportacions sobre aquesta problemàtica.

12. Udina i Martorell, F., *Importància i influència de la Cort General de Catalunya i de la Diputació del General de Catalunya*. Ponència presentada al

tendència, aduint que la influència franca sobre els comtats catalans que formaven l'antiga *Marca Hispanica* era una tendència historiogràfica molt defensada durant els temps de Valls i Taberner, però que actualment és acceptada l'opinió d'un distanciament progressiu dels comtes catalans del poder franc —recordem, és clar, la commemoració dels fets del 988, motiu de celebració del nostre Mil·lenari—, amb una independència política de fet, des de finals del s. x, al costat d'una forta pervivència i aplicació de la tradició política i legislativa del període visigòtic. És aquesta una postura que ja remarcà Pierre Bonnassie —el qual ja aconsella llegir amb prudència les opinions de Valls i Taberner respecte a les assemblees comtals—, i que han seguit, a més de Frederic Udina, d'altres historiadors, com és el cas del Prof. Jesús Lalinde i Joseph M. Salrach, entre d'altres exemples.

Amb aquestes consideracions, donem per acabat el nostre breu treball de seguiment de la producció historiogràfica catalana relativa a la institució de la cort i les assemblees comtals dels s. x-xi. Tanmateix, no volem tancar aquesta exposició sense deixar de remarcar alguna de les nostres conclusions més significatives, i al mateix temps, proposar algunes propostes de recerca, que en la nostra modesta opinió, caldria emprendre en el futur. Si més no, crec que resten encara força interrogants respecte a aquesta important institució de la Catalunya de l'alta edat mitjana:

- Ressaltem la manca, i per tant, la necessitat ineludible, d'una monografia exhaustiva sobre la institució de les assemblees comtals, que s'ocupi d'ella des dels seus orígens, situats al s. x, fins als primers decennis del s. XIII.
- Esclarir, en quan als orígens, el pes específic de les influències de la filosofia i les institucions polítiques visigodes i franques, i la definició dels possibles trets propis i autòctons de les nostres assemblees comtals.
- D'igual manera, cal relacionar aquestes reunions polítiques amb les assemblees de Pau i Treva,¹³ institució que té el seu paper en la configuració de la Cort General de Catalunya.¹⁴

Congrés d'Història Institucional «Les Corts a Catalunya», Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, abril de 1988 (en premsa).

13. Gonzalvo i Bou, G., *La Pau i Treva a Catalunya. Origen de les Corts Catalanes*, Barcelona, 1986.

14. Procter, E. S., *The development of the catalan «Corts» in the Thirteenth Century*, «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics», Barcelona, 1936, v. III, pp. 525-546; Gonzalvo i Bou, G., *Les assemblees de Pau i Treva i l'origen de la Cort General de Catalunya*. Co-

De fet, l'origen de la Cort General és un tema directament relacionat amb la cúria plena i les assemblees de Pau i Treva dels primers comtes-reis. Sabem que el Prof. Jesús Fernández Viladrich treballa aquest important camp d'investigació de la nostra història institucional.

- No podem obviar la relació de la cort comtal i les seves assemblees amb la controvertida qüestió dels Usatges de Barcelona. Recordem ací les assemblees del comte Ramon Berenguer I i la possible redacció d'algún dels primers articles dels *Usatici Barchinone*.¹⁵
- Cal aprofundir, en la mesura del possible —tots coneixem les limitacions documentals— la qüestió de les reunions reduïdes o àmplies, la seva periodicitat, la identitat i característiques polítiques i socials dels membres participants, i les funcions i competències. Tampoc cal oblidar l'origen i evolució dels càrrecs palatins, i la seva estructuració.
- Potser seria útil la realització d'estudis específics per a cada comtat català, intentant d'establir entre ells analogies i divergències, i les mútues influències, almenys fins que no es produeixi el clar predomini del casal de Barcelona i l'annexió de la major part d'aquests comtats per part del de Barcelona.
- Establir una anàlisi comparativa de la nostra institució amb les anàlogues d'altres territoris hispànics, i àdhuc amb d'altres de l'Occident medieval.
- Plantegem finalment la realització d'un diplomataari exhaustiu, o almenys prou significatiu, que reculli els documents que ens han pervingut de les assemblees comtals catalanes.

municació presentada al Congrés d'Història Institucional «Les Corts a Catalunya», Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, abril de 1988 (en premsa).

15. Sobre la qüestió dels Usatges, vegeu: Udina i Martorell, F. i Udina i Abelló, A. M., *Consideracions a l'entorn del nucli originari dels «Usatici Barchinonae»*, a «La formació i expansió del feudalisme català», Revista «Estudi General», 5-6, Girona, 1985-1986, pp. 87-104. Sobre la historiografia de les assemblees comtals catalanes, he consultat les notes de Jesús Fernández Viladrich a la seva obra, ja citada, *Notas en torno a las asambleas condales en la Cataluña de la alta edad media*, Barcelona, 1983, nota 49, pp. 34-35.